

IMPACT OF CLIMATE CHANGE ON HISTORIC BUILDINGS: AN EVALUATION OF ELAZIĞ KHULE SURP KEVORK CHURCH

Büşra GÜRSUL ^{1*}

Soner YELER ²

¹: Kırklareli Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı.

²: Kırklareli Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü.

Abstract

Climate change stands out as one of the issues that has gained importance especially in the last few centuries and has negative effects in many different areas around the world. One of the negative effects of climate change, which we feel in our country as well as in the world, is its effect on our cultural heritage. In this article, the effects of the climate change in Elazığ on the Khule Surp Kevork Church and its surroundings, which bear the traces of Armenian architecture, were examined. In the light of scientific studies and analyzes on the climate and climatological variables of the city, the structural and environmental deterioration of the church, which is on the verge of extinction, due to climate change has been discussed. In the conclusion part of the study, for the church and its surroundings, which are important to protect and transfer to the future in terms of monitoring cultural continuity, measures to mitigate the effects of climate change and solution strategies for protection have been produced.

Keywords: climate change, Khule Surp Kevork Church, cultural continuity

TARİHİ YAPILARDA İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN ETKİSİ: ELAZIĞ KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

Özet

İklim değişikliği, özellikle son birkaç yüzyıldır önem kazanan ve dünya genelinde birçok farklı alanda olumsuz etki yaratan konulardan biri olarak ön plana çıkmaktadır. Dünyada olduğu gibi, ülkemizde de etkisini hissettiğimiz iklim değişikliğinin oluşturduğu olumsuzluklardan biride, kültürel miraslarımız üzerindeki etkisidir.

Bu makalede, Elazığ'da yaşanan iklim değişikliğinin, Ermeni mimarisi izleri taşıyan Khule Surp Kevork Kilisesi ve çevresi üzerindeki etkileri incelenmiştir. Kentin iklimi ve iklimsel değişkenleri üzerine yapılan bilimsel çalışmalar ve analizler ışığında, yok olmaya yüz tutmuş kilisenin, iklim değişikliği kaynaklı yapısal ve çevresel bozulmaları ele alınmıştır. Çalışmanın sonuç bölümünde kültürel sürekliliğin izlenmesi açısından korunması ve geleceğe aktarılması önemli olan kilise ve çevresi için, iklim değişikliği etkilerini hafifletecek önlemler ve korumaya yönelik çözüm stratejileri üretilmiştir.

Anahtar Kelimeler: iklim değişikliği, Khule Surp Kevork Kilisesi, kültürel süreklilik

* Sorumlu Yazar: busragursul.00@gmail.com

1. GİRİŞ

Doğada gerçekleşen değişimler yüzyıllardır toplumları etkileyen bir faktördür. Kentlerin tarihsel süreci, ekonomisi, nüfus ve göç durumları, doğanın bize sunduklarının bir yansımasıdır. Doğanın bize sunduklarının en başında ‘iklim’ gelmektedir. İklim, farklı coğrafi konumlara ait gözlemlenen meteorolojik verilerin bir sonucu olmasının yanı sıra kentlerin kültürel süreklilik sağlayabilmesinin, arka plandaymış gibi görünen, temel taşıdır. Bu kültürel süreklilik, yüzyıllardır iklimin etkileri temelinde şekillenmiştir. İklimi oluşturan etmenler, bölgenin tarım faaliyetlerinden göç hareketliliğine, ekolojik dengenin korunmasından ekonomik kalkınmaya, günlük yaşam faaliyetlerinin belirlenmesinden yapı tasarımına kadar belirleyici rol oynamaktadır.

İklimin, kent belleği ve morfolojisi üzerindeki göz ardı edilemeyecek bu etkisi, 20. yy itibarıyla daha da önem kazanmıştır. Doğal etkenlerin yanında, Endüstri Devrimi’nden bugüne giderek artan insan faaliyetleri temelindeki sanayileşme, karbon emisyonunu ve atmosfere salınan sera gazı konsantrasyonunu arttırmıştır ve bunun bir sonucu olarak ‘iklim değişikliği’ kavramı dünya genelinde acil önlem alınması gereken konular arasına girmiştir. Nitekim 1988’de kurulmuş olan Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) tarafından 2022 yılında yayınlanan “İklim Değişikliği: Etkiler, Adaptasyon ve Kırılabilirlik” başlıklı raporunda, hızlı bir şekilde harekete geçilmediği takdirde iklim değişikliği etkilerinin geri döndürülemez sonuçlar yaratacağı belirtilmektedir (URL-1, 2022).

Sosyal, ekonomik ve ekolojik alanlarda etkisini gösteren iklim değişikliği tehdidi, kuşkusuz kültürel sürekliliğin izlenmesi açısından önemli bir yer tutan tarihi yapı ve çevresini de derinden etkilemektedir. Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS) ve UNESCO Dünya Mirası Merkezi (WHC) gibi birçok uluslararası koruma kuruluşları tarafından, iklim değişikliğinin kültürel miras üzerindeki etkilerini araştırmaya ve azaltmaya yönelik çalışmalar gerçekleştirilmiştir ancak iklim değişikliğinin kültürel miras üzerinde önemli bir tehdit oluşturduğu WHC’nin 2005 yılında düzenlemiş olduğu 29. Genel Kurul ile kabul görmüştür (Colette, 2007).

Kültürel miraslarımız üzerinde oluşan bu kaçınılmaz iklim değişikliği tehdidi, koruma alanında bizleri doğru ve çözümcü yaklaşımlar üretmeye yönlendirmektedir.

Bu çalışmada, Elazığ ili ve çevresinde yaşanan iklim değişikliğinin Khule Surp Kevork Kilisesi üzerinde oluşturduğu etkiler ele alınmıştır. Bu değerlendirme sonucunda yapı üzerinde iklim değişikliğinin etkilerini hafifletecek önlemler, tarihi yapı ve çevresini korumaya yönelik çözüm stratejileri üretilmiştir.

2. ELAZIĞ VE KHULE SURP KEVORK KİLİSESİ

2.1. Elazığ’ın ve Kilisenin Konumu ve Tarihi

Elazığ, Doğu Anadolu Bölgesi’nin güneybatısında, Yukarı Fırat Bölümü’nde yer almaktadır. İli, doğudan Bingöl, kuzeyden Keban Barajı aracılığıyla Tunceli, batı ve güneybatıdan Karakaya Barajı aracılığıyla Malatya, güneyden ise Diyarbakır illerinin arazileri çevrelemektedir. Yeryüzü şekilleri açısından ilin toprakları daha çok dağlar, platolar ve ovalarla kaplıdır (URL-2, 2022).

Elazığ, verimli tarım arazilerine sahip olması ve Anadolu’yu Mezopotamya’ya bağlayan kervan yollarının geçiş güzergâhında yer alması sebebiyle tarih boyunca önemli bir yer olmuştur. Bu stratejik öneminin yanı sıra, binlerce yıllık tarihi geçmişinde farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış olup birçok kültürel ve mimari mirasa sahiptir.

Elazığ, Ermeni, Rum ve Süryani olmak üzere üç farklı etnik gruptan oluşan gayrimüslimlere ev sahipliği yapmıştır. Gayrimüslimlerin nüfusları tam olarak bilinmemesine karşın yapılan çalışmalar Ermenilerin en kalabalık gayrimüslim topluluğunu oluşturduklarını göstermektedir (Akyel, 2015). Ermenilerin bölgede uzun süre yaşamış olması ve bölgenin kültürler arası kesişim noktası olmasının bir sonucu olarak, bölgenin Orta Çağ mimarisi Anadolu'daki Orta Çağ mimarisi içerisinde önemli bir yer tutmaktadır.

Bölgede bulunan çok sayıdaki askeri ve dini anıt, Ermeni mimarisini sergilemesinin yanında yöre toplumunun, toplumsal ve kültürel yapısına da ışık tutmaktadır (Maranci, 2017). Bölgede yaşayan Ermeni nüfusun kendi kültürel ve mimari mirası içerisinde, kilise yapıları öne çıkmaktadır.

Çalışmanın konusunu oluşturan Khule Surp Kevork Kilisesi' de dini ve kültürel bir merkez olarak kullanılmış, Ermeni mimarisi izleri taşıyan önemli bir Geç Orta Çağ yapısıdır. Yapıyla ilgili tarihsel çalışmalarda elde edilen bulgular, yapının tarihinin 6. yy'a dayandığını göstermektedir (Pontioğlu, 2018). Ancak yapının tarihi ile ilgili ilk somut belge, kilisenin kapısındaki, 1301 tarihinde onarıldığını ifade eden yazılı taşır (Maranci, 2017).

Manastır yapısı olarak inşa edilen yapıdan sadece günümüze ulaşabilen Khule Surp Kevork Kilisesi, günümüzdeki konum bilgileriyle Elazığ ili, Merkez ilçesi, Şahinkaya (Hulvenk) Mahallesi, Erzen mevkii, 200 ada, 106 nolu parsel üzerinde bulunmaktadır (URL-3, 2022).

Kilisenin bulunduğu Şahinkaya Mahallesi Elazığ ilinin yaklaşık 7 km kuzeybatısında yer almaktadır (Şekil 1.). Kilise ise Şahinkaya Mahallesi'nin yaklaşık 1 km kuzeydoğusunda yer almakta ve yapıya toprak yol ile ulaşım sağlanmaktadır (Şekil 2.). 74.439 m² büyüklüğündeki parselde günümüzde kilise yapısı dışında bir yapı bulunmamaktadır (Şekil 3.).

Şekil 1. Şahinkaya'nın Elazığ'a göre konumu (URL-3, 2022)

Şekil 2. Khule Surp Kevork Kilisesi'nin Şahinkaya'ya göre konumu (URL-3, 2022)

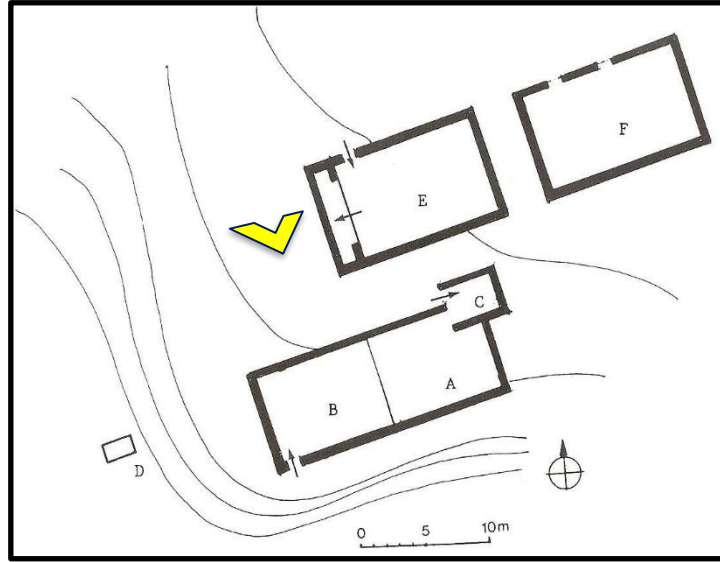

Şekil 3. Khule Surp Kevork Kilisesi'nin kuş bakışı görüntüsü (URL-3, 2022)

13.02.1986 tarihinde Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından tescillenmiş olan kilise, manastır bölümünün yıkılması, birçok onarımlar geçirmesi, farklı işlevlerde kullanılması, insan ve doğa kaynaklı ağır tahribatlara maruz kalması sebebiyle büyük ölçüde değişikliğe uğramıştır ve günümüzde kullanılmamaktadır.

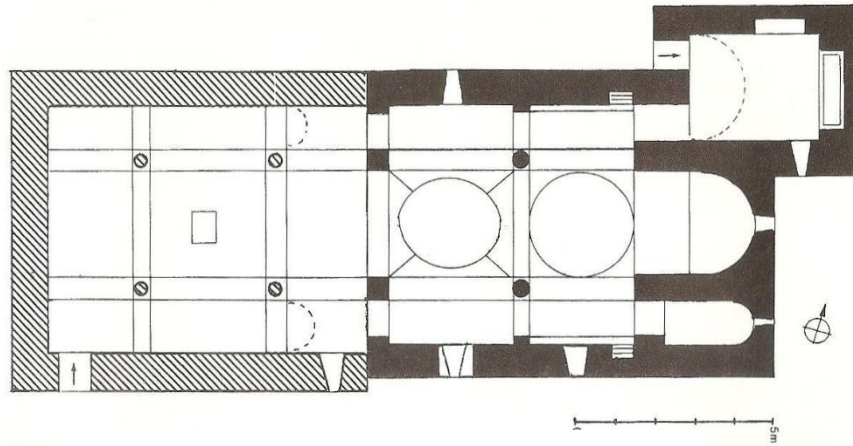
2.2. Kilisenin Mimari ve Malzeme Özellikleri

Kilise, kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan dikdörtgen planlı bir yapıdır (Şekil 4.). Yapı, yüksek kasnaklı kubbeli ana bölüm, sonradan eklenen jamatun ve mezar odası olmak üzere birbirine bitişik üç bölümden oluşmaktadır (Pontioğlu, 2018).

Şekil 4. Yapıya ait vaziyet planı (Thierry, 1991)

Kilise, iki yan ve bir orta olmak üzere üç nefli kubbeli bazilikal planlıdır (Şekil 5.).

Şekil 5. Yapıya ait plan şeması (Thierry, 1991)

Üç bölümden oluşan yapının ana bölümü, apsis, bema, naos, apsidiyol, orta ve yan neflerden oluşmaktadır. Basık yarım daire şeklinde olan apsis, yapının kuzeydoğu doğrultusunda yer almakta olup kemerli pencere ile aydınlatılmaktadır. Apsisin önünde bulunan ince kesitli dikdörtgen alanda bema yer almaktadır. Zemin döşemesinde Vandalizm sonucu oluşan ağır tahribatlar sebebiyle bema bölümünün zemin kotuyla oluşturduğu kot farkı tahmin edilememektedir. Apsisin her iki yanında, biri Büyük Kevork'a ait mezar odası olmak üzere iki adet apsidiyol bulunmaktadır (Pontioğlu, 2018). Mezar odasının günümüze ulaşmamış olmasına karşın, güneydoğuda bulunan apsidiyol varlığını korumaktadır. Naos, apsis ve bema bölümlerinin önünde bulunan, dairesel şekilli, yüksek bir kasnağa oturtulmuş kubbe ile örtülü olan bölümdür. Tarihsel süreçte yapıya yapılan eklemeler ve tahribatlar sebebiyle

kubbe yapısının yıkıldığı düşünülmektedir. Ana bölümde iki daire kesitli sütun ve iki kare kesitli paye yer almaktadır.

Naos bölümünün önünde, bu sütunların ve payelerin oluşturmuş olduğu orta nef yer almaktadır. Günümüzde bu orta nefi oluşturan dört adet taşıyıcı elemandan bir adet sütun ve iki adet paye yıkılmıştır.

Pontioğlu'nun (2018) çalışmasında sonradan eklenildiği belirtilen jamatun bölümü, daire kesitli yekpare dört adet sütunun etrafını çevrelediği neflerle oluşturulmuştur (Pontioğlu, 2018). Jamatuna ait merkezi kare nef, yapı içerisinde aynalı tonoz ile örtülü olmasına karşın, yapı dışından düz dam olarak görünmektedir.

Kilisenin düşey taşıyıcı elemanları, duvarlar, sütunlar ve payelerdir. Kilisenin yığma yapım tekniği ile yapılmış olan duvarlarında, harç dolgulu moloz taş kullanılmış olup yalın görünüşlüdür (Pontioğlu, 2018). Yapının cephelerinde farklı renklerde kaba yonu taş ve ince yonu taş gözlemlenmektedir. Güneydoğu cephesinde bulunan pencerelerin ve kapıların dış çerçevesinde kesme taşların kullanıldığı gözlemlenmektedir. Duvarların iç yüzeyleri, kalın kireç sıva ile kaplanmış olmasına karşın, dış duvarda sıva izine rastlanılmamaktadır (Pontioğlu, 2018).

3. ELAZIĞ'DA YAŞANAN 'İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ'

Doğu Anadolu Bölgesi'nin güneybatısında yer alan Elazığ ili, morfolojik özellikleri ve coğrafi konumu itibariyle farklı ve karakteristik bir iklime sahiptir. Kışların soğuk ve yağışlı, yazların ise sıcak ve kurak geçtiği, karasal iklimin hakim olduğu Elazığ ilinde, zaman içerisinde oluşturulan barajlar, iklimde sapmalar oluşturmuş ve ılıman iklime geçişin yolunu açmıştır. Oluşturulan bu barajlar, ilin iklimini, Doğu Anadolu Bölgesi'nin iklim koşullarına göre ılıman kılmıştır (URL-4, 2022). İl çevresinde oluşturulan barajlardan biri olan Keban Barajı, 1971 yılından itibaren dolmaya başlamasıyla, Elazığ iklimi üzerinde etkili olmaya başlamış ve özellikle kış aylarındaki sıcaklıklarda az da olsa ılımanlaşma görülmüştür (Şengün, 2007).

Atasoy vd. (2009), Elazığ Meteorolojik İstasyonu'nun 1938–2007 yılları arasındaki rasat değerlerini temin ederek, istatistiksel yöntemle yapmış olduğu çalışmada, 1938-1977 yıllarını kapsayan dönemde hava sıcaklık değişimini 0,3-0,4 °C olarak belirlerken, 1977 yılı sonrası dönemde bu değeri 0,6-0,8 °C olarak belirlemiştir (Atasoy vd., 2009). Dönemler arasında giderek artan bu hava sıcaklık değişim oranı, sıcaklık farkının ve kuraklaşmanın arttığını göstermektedir. Atasoy vd.'nin (2009) yapmış olduğu çalışmada ortaya konulan diğer bir değişken ise yağış miktarıdır. Tablo 1'de, dönem bazında belirlenmiş olan ortalama yağış miktarları incelendiğinde yağışların azaldığı ve düzensiz seyrettiği görülmektedir (Atasoy vd., 2009).

Tablo 1. Elazığ'da dönem bazında ortalama yağış miktarı (Atasoy vd.'den (2009) değiştirilerek).

Dönemler	Ortalama Yağış Miktarı (mm)
1938-1947	420-430
1948-1957	420-430
1958-1967	420
1968-1977	410-420
1978-1987	430-440
1988-1997	390-400
1998-2007	370-380

Küresel iklim değişikliğinin bir sonucu olarak giderek artan sıcaklık farkları ve azalan yağışlar, kuraklaşmayı beraberinde getirmiştir. Nitekim Elazığ ili de yağış değişkenliği etkileri ve azalan yağışlar ile birlikte dünyanın birçok bölgesinde görülen kuraklıktan kaçamamıştır. Bu kuraklık, ilin iklim ve ekolojik dengesine katkıda bulunan Keban Barajı'nı yeterli su toplama noktasında olumsuz etkilese de Atasoy vd.'nin (2009) ifade ettiği üzere, Elazığ ili ve çevresinde yaşanan kuraklaşma ile Türkiye'nin farklı bölgelerinde yaşanan iklim değişikliğini ortaya koyan çalışmaların karşılaştırılması neticesinde, özellikle yüksek bir su hacmine sahip olan Keban Barajı ve il çevresinde bulunan diğer barajlar, Elazığ'da yaşanan kuraklığın daha hafif seyretmesini sağlamaktadır (Atasoy vd., 2009). Bu karşılaştırma neticesinde, su kaynaklarının iklim değişikliği üzerindeki önemli etkisi karşımıza çıkmaktadır. Ancak Elazığ ili ve çevresi üzerinde iklim değişikliğini ele alan bilimsel analiz ve değerlendirmeler incelendiğinde, hava sıcaklık değişiminin giderek artması ve yağışların normalin altında gerçekleşmesi ile su kaynaklarının giderek yok olacağı bilgisi ortaktır.

Yağış parametresinde meydana gelen azalış, doğrudan su kaynaklarına olumsuz yönde etki ederken dolaylı olarak enerji, tarım, ekoloji, sağlık ve ekonomi gibi temel konuları da derinden etkilemektedir. Elazığ'a ait yağış verilerinin Yenilikçi Trend Analizi (YTA) yöntemi ile değerlendirilmesi sonucunda, il genelinde yağış oranında azalış tespit edilmiş ve ilin iklim değişikliğinden, özelliklede kuraklıktan olumsuz etkilenebileceği, bu nedenle de içme, sulama ve enerji üretimi için kullanılan su kaynaklarının da olumsuz yönde etkilenebileceği düşüncesine varılmıştır (Aydın, Yaltay vd., 2019).

İklim değişikliğinin etkilerini sadece sıcaklık ve yağış gibi ana parametreler üzerinde sınırlamak elbette mümkün değildir. Bölgede iklim değişikliği temelinde yaşanan yüksek sıcaklıklar buharlaşma oranını arttırmıştır ve nitekim nem dengesi bozulmuş, rüzgar düzeninde ve şiddetinde değişimler yaşanmıştır.

4. KÜLTÜREL SÜREKLİLİĞE 'İKLİM' MÜDAHALESİ

İklim değişikliğinin iklimsel değişkenler üzerindeki etkisi, başta kuraklık olmak üzere birçok olumsuzluklara yol açmaktadır. İklim değişikliğinin bu etkileri doğrudan olabileceği gibi dolaylı olarak da gözlemlenmektedir ve bu durum iklim değişikliğinden kaynaklı sorunları zorlayıcı kılmaktadır (UNESCO Dünya Mirası Merkezi (WHC 2014)).

İklim değişikliği üzerinde çalışmalar yürüten uluslararası çoğu kuruluş, oluşan riskleri çevresel, toplumsal, biyofiziksel ve ekonomik temelli başlıklar altında değerlendirmektedir (Gençer, 2017). Oysaki iklim değişikliğinin etkilerini dolaylı olarak hisseden, kültürel sürekliliğin sağlanmasında önemli bir rol oynayan tarihi yapı ve çevresi unutulmamalıdır.

İncelenen bilimsel çalışmalar ışığında, Elazığ ilinde görülen iklim değişikliği etkilerinin başında gelen sıcaklık artışı, yapı üzerinde birçok bozulmaya sebep olmaktadır. Yapıda kullanılan taş malzemede, termal strese bağlı olarak, yüksek sıcaklıkta basınç gerilmesi oluşurken düşük sıcaklıklarda çekme gerilmesi meydana gelmektedir. Ani sıcaklık değişimleri de yapıda kırılmalara ve geri döndürülmesi zor olan kalıcı tahribatlara yol açmaktadır. Bu durum, özellikle yapıya ait cephelerde bozulmalara ve malzeme kayıplarına neden olmuştur (Şekil 6).

Şekil 6. Güneydoğu ve güneybatı cephesine ait perspektif görüntüsü (2019).

İklim değişikliğinin etkilerinden biri olan sağanak karakterdeki yağışlarda, 2019 yılında yapıya en büyük hasarı vermiş ve kısmi yıkılmalar meydana gelmiştir. Nitekim Meteoroloji 13. Bölge Müdürlüğü'nün yapmış olduğu açıklamada, Elazığ ilinin, 2019 yılının ilk çeyreğinde yılın en yağışlı dönemini geçirdiği ve ilk dört ayda alınan 350 kg'lık yağışın son 20 yılda alınan en fazla yağış miktarı olduğu belirtilmiştir (URL-5, 2022).

Yapının ana bölümünde bulunan payelerin kesitindeki eksilmeler strüktürel zayıflığa yol açmış olup, yapının üst örtüsünde bulunan niteliksiz kalın toprak tabakası, 2019 yılının ilk dört ayında yaşanan bu aşırı yağışlar sebebiyle yapı üzerine uygulanan yükü arttırmış ve kuzeybatı cephesinde ana bölüme ait dış duvarda ve üst örtüde kısmi yıkılmalar yaşanmıştır (Şekil 7). İklim değişikliğinin yol açtığı aşırı yağışların, yapıyı büyük oranda tahribata uğrattığı açıkça görülmektedir (Şekil 8).

Şekil 7. Kısmi yıkılma sonrası kuzeybatı cephesi (URL-6, 2022).

Şekil 8. Kısımlı yıkılma öncesi kuzeybatı cephesi (2019).

Yapıda, sıcaklık, yağış, ıslanma-kuruma, donma-çözünme ve nem değişimine bağlı olarak çatlama, dökülme ve yarılma gibi bozulmalara rastlanılmaktadır (Şekil 9). Bir diğer iklimsel değişkenlerden biri olan rüzgar ise, yapıda strüktürel hasar ve çökmelere yol açmaktadır. Fresk, bezemeler ve yazılı taşlar, yağış sonrası ıslanma-kuruma sonucunda ortaya çıkan tuz, nem, sıcaklık, ultraviyole ışık ve pH gibi çevresel koşullardan etkilenmiş ve dökülmeler yaşanmıştır (Şekil 9-10). İklim ve biyolojik etkiler, taş malzemede şekil değişikliğine, renk kararmasına ve yapı üzerinde bitki oluşumuna sebep olmuştur.

Yapının ana bölümüne ait, güneydoğu cephesinde yer alan pencerenin demir korkuluklarında metal korozyon oluşması da iklimsel değişkenlerin ve bakımsızlığın bir belirtisidir.

Şekil 9. Haç ve bitkisel motifli bezemelerde görülen dökülmeler ve kopmalar (2022)

Şekil 10. Malzemede oluşan renk kararması ve bitki oluşumu (2022)

İklim değişikliğinin yapı üzerindeki olumsuz etkilerini ele alırken, yapı çevresinde görülen değişimler tarihi yapı ve çevresini birlikte ele alan koruma bilinci çerçevesinde unutulmaması gereken bir husustur. Yapı çevresinde değişime sebep olan etmenlerin başında il genelinde de hissedilen kuraklaşma gelmektedir. Bardizaktsi, Natanyan, Sırvantsdyants (2015), Khule Surp Kevork Kilisesi'nin de içinde yer aldığı Khule Vank

Manastırı'nın, çevresi yeşil ağaçlarla çevrili bir alanda yer aldığını ifade etmektedir (Bardizaktsi, Natanyan, Sırvantsdyants, 2015). Günümüzde ise yapıyı çevreleyen yeşil ağaçlardan bahsetmek pek mümkün değildir. Yapı çevresinde bulunan bitki örtüsünün bozulması, kuraklaşmanın doğrudan ve dolaylı olarak etki etmesinin bir sonucudur. Kuraklaşmanın yapı ve çevresinde terkedilişe yol açması, yapı çevresindeki yeşil dokunun bakımsızlığını beraberinde getirmiştir.

Yapı ve çevresinde yaşanan bu terk edilme durumu da, bakımsızlık, Vandalizm, çökme, malzeme ve yüzey kayıplarını arttıran bir etken olmuştur. Aynı zamanda 2020 yılında yaşanan Elazığ depreminin de, bilimsel olarak kanıtlanmamış olsa da kilise üzerinde tahribat noktasında olumsuz etkileri olduğu düşünülmektedir.

5. SONUÇ

Yüzyıllardır tüm coğrafyayı ve toplumları etkileyen, özellikle 20.yy itibarıyla küresel ölçekte önem kazanan iklim değişikliği, bilinçsiz insan faaliyetlerinin artışıyla ülkemizde de adından söz ettirmektedir. Nitekim çalışmada ele alınan Elazığ ilinde de, incelenen bilimsel çalışmalar ışığında iklim değişikliğinin varlığından ve etkilerinden söz etmek mümkündür. Kent iklimi ve iklimsel değişkenler üzerine yapılan çalışmalar ve analizler, kentte yaşanan kuraklığı, artan sıcaklık farklarını, düzensiz yağış ve rüzgarları, nem ve tuz dengesindeki değişimi ortaya koymuştur.

İklim değişikliğinin doğurduğu bu iklimsel değişimler, tarihi yapı ve çevresini olumsuz etkilemektedir. Elazığ'da bulunan Khule Surp Kevork Kilisesi'nde bu olumsuz etkilenmenin bir örneğini bizlere sunmaktadır.

Ermenilerin kültürel bir mirası olan bu kilise, insan kaynaklı tahribatların yanında doğanın değişen koşullarına maruz kalmıştır. Yapı içinde ve cephelerde çatlama, kırılma, yarılma, malzeme ve yüzey kaybı görülürken fresk, bezeme ve yazılı taşlarda dökülme ve kopma gözlemlenmiştir. 2019 yılında ise, aşırı yağışlar sebebiyle yapı bütünlüğü kısmi olarak bozulmuştur. Yapı çevresinde ise kuraklaşmanın yol açtığı terkediliş ve çevre bakımsızlığı gözlemlenebilmektedir.

Kilisenin tarihsel süreci ve tahribatları göz önüne alınarak acil olarak yapıdaki risklerin tanımlanması, değerlendirilmesi ve koruma yöntemlerinin belirlenip uygulanması noktasında çalışmalar yapılmalıdır. Kilisede görülen kısmi yıkılmalar, çatlama, malzeme ve yüzey kayıpları gibi ağır tahribatlar, bu önemli kültürel mirasın yok olmaması açısından öncelikli olarak konservasyon çalışmalarının yapılması gerektiğini göstermektedir.

Yapıda yer alan fiziksel bozulmanın yanında malzemenin kimyasal yapısını inceleyecek laboratuvar çalışmaları gerçekleştirilmelidir. Taş malzemedede oluşan kararmalarda, yapıda hassasiyeti esas alan lazer ile temizleme yöntemi kullanılabilir. Yapıdaki bitki oluşumuna ve üreyebilecek zararlılara karşıda, kimyasal müdahalelerin yapıda kullanılan malzemeye zarar verebileceği düşünülerek mekanik müdahaleler önerilebilmektedir. Yapı çevresinde ise, erişilen kaynaklar ışığında eski haline uygun olarak ağaçlandırma çalışmaları yapılmalıdır.

Tüm bu koruma çalışmalarının yanında uzun vadede, yapıda bilimsel olarak belirlenecek olan iklim değişikliği etkilerini hafifletme ve adaptasyon stratejilerine bağlı kalarak periyodik olarak yapının kontrolü, onarımı ve bakımları yapılmalıdır.

Kent tarihinde yer alan bu tür yapıların, kültürel sürekliliğin izlenmesi açısından korunması ve geleceğe aktarılması önemlidir. Ulusal ve uluslararası koruma ile ilgili tüzüklerde bu tür koruma örneklerinin gelecek nesiller üzerinde olumlu etkiler yarattığı ortak fikirdir.

KAYNAKLAR

- Akyel S. (2015). XIX. Yüzyılda Harput Sancağının Demografik Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme. TAD, 8:199-220.
- Atasoy A. Çitçi D.M. (2009). Değişen İklim Koşullarının Elazığ Ovası İle Yakın Çevresinin Ekosistemine Etkileri. Doğu Coğrafya Dergisi, 21:33-52.
- Aydın M. Yaltay N. Öz A. (2019). Elazığ İli Yağış Verilerinin Yenilikçi Trend Analizi Yöntemi İle Değerlendirilmesi. 3rd International Symposium on Natural Hazards and Disaster Management, Van: Yuzuncu Yıl University, s. 162-171.
- Bardizaktsi V. Natanyan B. Sırvantsdyants K. (2015). Palu-Haput 1878. Çev., Sirvart Malhasyan, Arsen Yarman, Belge Yayınları, İstanbul.
- Colette A. (2007). Climate Change and World Heritage. UNESCO World Heritage Centre, Paris.
- Gençer İ.C. (2017). Mega Projelere Genel Çerçeveden Bakmak. TMMOB MO Mimarist, 58:24-30.
- IPCC (2013). Climate Change 2013: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York.
- Maranci C. (2017). Tarihi Kentler ve Ermeniler Harput. Bölüm: Harput'un Ortaçağ Mimarisi. Aras Yayıncılık, İstanbul.
- Pontioğlu A. (2018). Elazığ Mimari Kültürel Mirası Değerlendirme Raporu. Bölüm: Khule Vank Manastırı Surp Kevork Kilisesi. Anadolu Kültür Yayınları, İstanbul.
- Şengün T.M. (2007). Son Değerlendirmeler Işığında Keban Barajı'nın Elazığ İklimine Etkisi. Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları, 3:116-121.
- Thierry J.M. (1991). Le Couvent Saint Georges de Xulé (Xulévank). Revue Des Études Arméniennes, XXII. cilt: 225-251.
- UNESCO World Heritage Centre (2014). Climate Change Adaptation for Natural World Heritage Sites, World Heritage.
- URL-1 <https://www.oggusto.com/surdurulebilir-yasam/ipcc-iklim-degisikligi-raporu> (Erişim Tarihi: 20.07.2022)
- URL-2 <https://www.elazig.bel.tr/kent-rehberi/cografi-yapi/217/> (Erişim Tarihi: 24.03.2022)
- URL-3 <https://parselorgu.tkgm.gov.tr/#ara/cografi/>. (Erişim Tarihi: 13.04.2022)
- URL-4 <https://elazig.csb.gov.tr/>. (Erişim Tarihi: 20.07.2022)
- URL-5 <https://www.haberler.com/haberler/20-yilin-en-yagisli-4-ayi-barajlari-doldurdu-keban-12056796-haberi/>. (Erişim Tarihi: 25.12.2022)
- URL-6 <https://www.gunisigazetesi.net/elazig-guncel/tarihi-mekn-yagmura-dayanmadi-h70399.html>. (Erişim Tarihi: 12.05.2022)